

Rapport Nr. 0302

Archeologienota

Willebroek, Stad
Programma van Maatregelen

Inhoud

Inhoud	2
1 Administratieve gegevens.....	1
2 Gemotiveerd advies	3
2.1 Aanleiding vooronderzoek.....	3
2.2 Resultaten vooronderzoek	3
2.3 Keuze vervolgonderzoek.....	7
2.3.1 Onderzoek zonder ingreep in de bodem	7
2.3.2 Onderzoek met ingreep in de bodem	8
3 Programma van maatregelen.....	10
3.1 Vraagstelling en onderzoeksdoelen	13
3.2 Onderzoekstechnieken landschappelijk bodemonderzoek.....	15
3.2.1 Algemene bepalingen.....	15
3.2.2 Specifieke methodologie	16
3.2.3 Potentieel vervolgtraject	18
3.3 Onderzoekstechnieken archeologisch booronderzoek	18
3.3.1 Algemene bepalingen.....	18
3.3.2 Specifieke methodologie	18
3.3.3 Potentieel vervolgtraject	19
3.4 Onderzoekstechnieken proefputtenonderzoek in functie van een prehistorische artefactensite	19
3.4.1 Algemene bepalingen.....	19
3.4.2 Specifieke methodologie	20
3.5 Onderzoekstechnieken proefsleuven	20
3.5.1 Algemene bepalingen.....	20
3.5.2 Specifieke methodologie	21
3.6 Voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk	24
4 Lijst met figuren	25
5 Bibliografie.....	25

1 Administratieve gegevens

Projectcode J. Verrijckt		2019-291
Projectcode Onroerend Erfgoed		2019J59
locatie	Provincie	Antwerpen
	Gemeente	Willeborek
	Straat	Breendonkstraat, Constant Brockmeyerstraat, Begoniastraat, Viollijesstraat, Schuttersstraat, Bosstraat, Parkaan, Doelstraat, Wipstraat, Ringlaan
Kadastrale gegevens	Gemeente	Willebroek
	Afdeling	2
	Sectie	C
	Percelen	53V3, 53 ^E 4,53F4, 53G4, 53H4,53K4, 53L4, 56Z2, 56P2, 56A3,34K3, 34M3, 34Z3, 34A4, 34B4, 34C4, 34D4,34 ^E 4, 34F4, 46F, 46G, 46H, 46S, 46K,46N, 46R, 47N, 47M, 46P, 31D3, 31 ^E 3, 31F3, 31G3, 31H3, 31W4, 53Y2, 53Z2, 53A3, 53B3, 53C3, 53D3, 53 ^E 3, 53F3, 53G3, 53H3, 53K3, 53L3, 53N4, 52W, 52X, 54C, 54D, 54F, 54H, 54N, 54K, 54L, 54M, 60V2, 60R, 60S, 60T, 60W2, 60N2, 62K, 62L, 62M, 62N, 62K2, 62V, 61M, 61N, 61V, 62G, 62F, 62 ^E , 62X, 62Z, 62A2, 62B2, 62C2, 62D2, 58C3, 58N, 58W2, 58X2, 32T, 48C, 53W3, 53X3, 53Y3, 53 ^E 3, 53A4, 53B4, 53C4, 53D4, 52Y, 52Z, 52A2, 52B2, 52C2, 52D2, 52 ^E 2, 52F2, 52G2, 52H2, 52K2, 58T2, 58K2, 58L2, 58N2, 58Z2, 58A3, 63A, 63D, 63F, 63H, 49B, 49D, 49 ^E , 51H, 51G, 51F, 51D, 31B4, 31A4, 31Z3, 31Y3, 31X3, 31W3, 34H3, 34E3, 34D3, 51D2
Coördinaten	Noordoost	X: 149009,2766 Y: 193921,5726
	Noordwest	X: 148829,4537 Y: 193681,992
	Zuidoost	X: 148990,5794 Y: 193504,0022

	Zuidwest	X: 148494,8284 Y: 193362,5822
Oppervlakte plangebied		Ca. 76.448 m ²
Oppervlakte bodemingreep		Ca. 21.578 m ²
Erkend Archeoloog		2015/00053 Jeroen Verrijckt

2 Gemotiveerd advies

2.1 Aanleiding vooronderzoek

De aanleiding van het vooronderzoek is de aanvraag van een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen langsheen te Willebroek Stad. Meer informatie over de aanleiding van het vooronderzoek is terug te vinden in het verslag van resultaten.

2.2 Resultaten vooronderzoek

Tijdens het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem kon enkel het bureauonderzoek uitgevoerd worden. Op basis van dit vooronderzoek zonder ingreep in de bodem was het niet mogelijk om met voldoende zekerheid een uitspraak te doen over de aanwezigheid en waarde van archeologisch erfgoed op het terrein.

Het plangebied ligt in de huidige gemeente Willebroek. In de historische bronnen komt de gemeente pas voor in 1182, als Willebrot, Willebroc. Dit zou afkomstig zijn van het Germaanse *wilpja*- 'wild' en *broka*- 'moeras'.¹ Het moerassige broekgebied werd reeds voor het einde van de 11de eeuw ingedijkt. De parochie bestond al in de 12de eeuw. Het altaar van Willebroek werd in 1189 toegekend aan de Sint-Aubertusabdij van Kamerijk. Het wereldlijk gezag kwam van in de 11de-12de eeuw in handen van de voogden van het Karolingische domein, met name de familie Berthout, heren van Grimbergen. Van 1560 tot 1619 was de heerlijkheid van Willebroek in het bezit van het geslacht Schetz. In 1661 werd Willebroek aangekocht door de familie Helman en tot baronie verheven. De aanleg van het kanaal Willebroek-Brussel in 1550-1560, ingehuldigd in 1561, betekende voor Willebroek een enorme economische stimulans. In het noorden van het gebied ontstond Klein-Willebroek, een gehucht dat slechts eind 19de eeuw een zelfstandige parochie werd. Door het kanaal werd Willebroek bovendien een strategisch bolwerk dat een rol speelde tijdens de godsdiensttroebelen in de 16de eeuw, de Brabantse Omwenteling (1789) en de Boerenkrijg (1798). Tot in de 19de eeuw was Willebroek een landelijke gemeente, de verregaande industrialisatie begon in 1860 met de vestiging van een papier- en stoomketelfabriek door Louis De Naeyer. Door dit snel evoluerende bedrijf kende Willebroek een enorme demografische groei.²

De omgeving rond het projectgebied bevindt zich volgens het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM) tussen 3.5 en 9.1 m + TAW. De terreinen liggen op een gradiëntzone tussen het lager gelegen noorden en het hoger gelegen zuiden, waarbij de locatie aan de Schuttersstraat het laagst gelegen is en de locaties aan de Viooltjesstraat en Begoniastraat het hoogst gelegen zijn. Op de bodemkaart van Vlaanderen is de bodem in het plangebied gekarteerd als OB en wordt grotendeels omringd door Pdc, Ldc en Php. Pdc is een matig natte lichte zandleembodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont. Ldc is een matig natte zandleembodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont. Php is een natte lichte zandleembodem zonder profiel.

Binnen het plangebied zelf zijn er geen archeologische waarden gekend, maar in de omgeving zijn er wel verschillende CAI-locaties aanwezig. Zo liggen er verschillende gebouwen of voormalige gebouwen rond het plangebied, zoals o.a. de molen van Willebroek (103561), de St-Amanduskerk (103534), Kasteel ten Berg (103529), Meerhoeve (103558) en het Fort van Breendonk (160709). Verder werden er ook verschillende archeologische onderzoeken uitgevoerd. Aan de Keizerstraat

¹ GYSSELING 1960

² IOE 2018

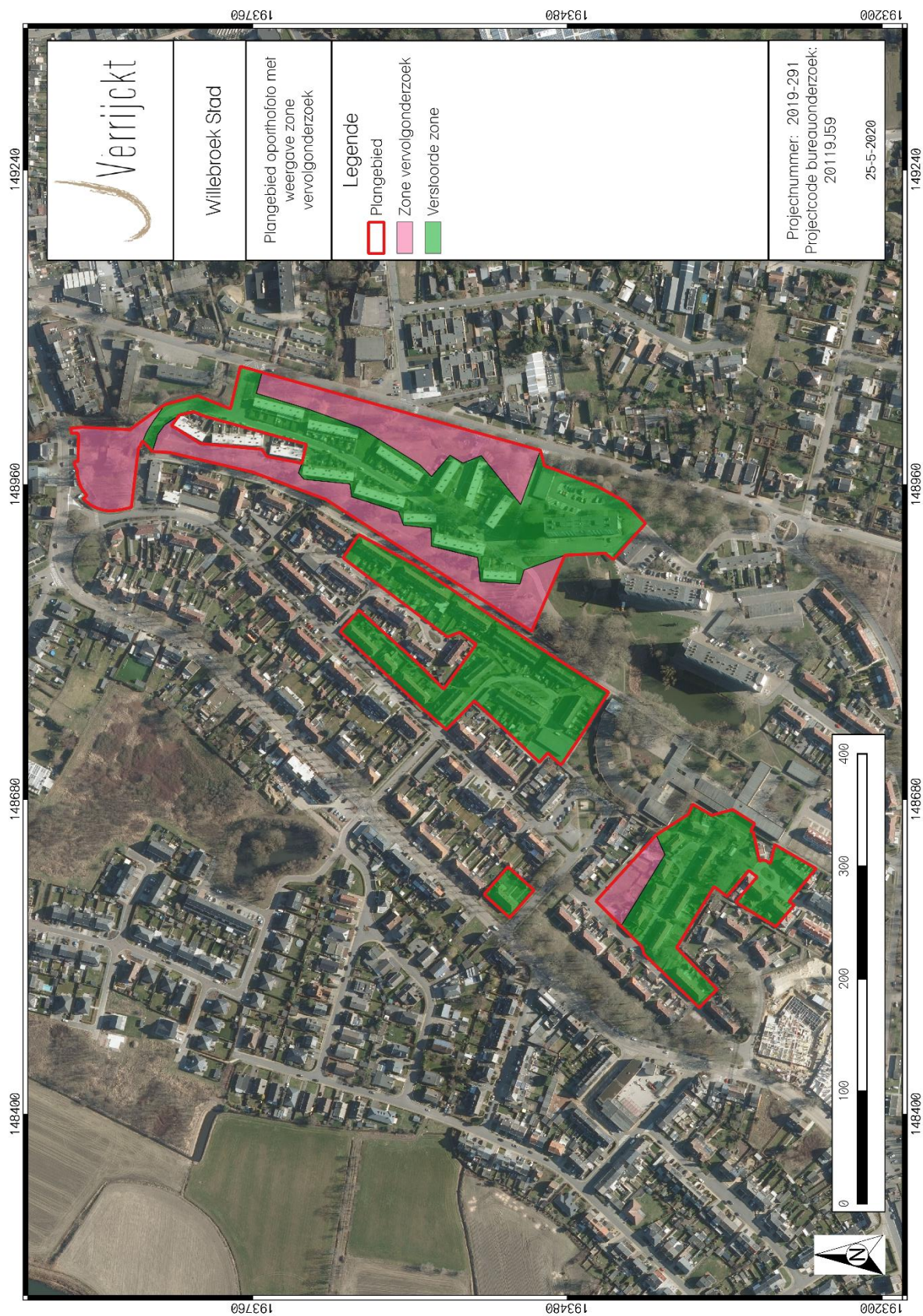
werd in 2017 (218705) een vooronderzoek uitgevoerd waarbij paalsporen, kuilen en greppels uit de late middeleeuwen aangetroffen werden. Tijdens een vooronderzoek aan de Hulst werden fragmenten handgevormd aardewerk uit de metaaltijden gevonden (207083). Verder aan de Hulst werden twee vlakdekkende opgravingen uitgevoerd, waarbij o.a. een brandrestengraf uit de late ijzertijd, een midden romeinse nederzetting en een loopgraaf uit WOI (207084) en op de tweede site een metaaltijd spieker en opnieuw een loopgraaf uit WOI (162353) werden aangetroffen. Ook aan de Ploegstraat werd in 2017 een vooronderzoek uitgevoerd (218585), hierbij werden kuilen, paalkuilen en een brandrestengraf uit de ijzertijd blootgelegd. Aan de Akkerlaan werd een vierpostenspieker en tweebeukige gebouwplattegrond uit de ijzertijd, romeinse paalsporen en kuilen en greppels uit de nieuwe tijd ontdekt bij een vooronderzoek in 2016 (211417). Tenslotte werd in 2015 een ijzertijd huisplattegrond met verschillende bijgebouwen en bunkers en een loopgraaf uit WOI aangetroffen aan de winning (211467).

Aan de Bosstraat zullen er 10 nieuwe eengezinswoningen gebouwd worden. Elk met eigen tuinzone. Geen van deze huizen zal beschikken over een kelder. Verder zal hier nog een nieuwe wegenis en parkeerplaatsen voorzien worden. Aan de parklaan zullen 14 eengezinswoningen gebouwd worden en twee tweegezinswoningen. Hierbij zal de gelijkvloers uit een appartement bestaan en een tweede op de eerste verdieping. Woningen met huisnummer 56 en 64a zullen behouden blijven. De tuinen zullen ook toegankelijk zijn vanaf de Polderstraat. Tussen de Ringlaan en de Schuttersstraat worden nog 4 zones aangelegd die bebouwd worden met 24 eengezinswoningen. Deze nieuwe woningen zullen bereikbaar zijn door een nieuwe wegenis die wordt aangelegd. Rondom worden nog verschillende groenzones ingepland. Ook de zone tussen de Parklaan en Schuttersstraat zal voornamelijk als groenzone worden ingevuld, er zullen hier ook verschillende wegen aangelegd worden. De woningen met huisnummer 1 t.e.m. 27 horen niet bij de vergunningsaanvraag. Ter hoogte van de huidige Wipstraat wordt een appartementsgebouw opgetrokken, met 17 wooneenheden. Verder wordt er een ondergrondse kelder voorzien waarbij de inrit aan de noordoostelijke zijde zal liggen. Er zal hier plaats zijn voor 17 autostaanplaatsen. De viooltjesstraat zal ook opnieuw worden aangelegd, hierbij zullen 14 woningen gesloopt worden, om er 12 nieuwbouw eengezinswoningen te bouwen. Elke woning wordt uitgerust met een fietsenstalling en er wordt een parkeerzone ingericht voor vier wagens. De weg zelf zal ook gewijzigd worden, maar dit zit niet binnen deze omgevingsvergunning. Aan de Begoniastraat worden 19 eengezinswoningen opgericht waarbij ook deze elk worden uitgerust met een fietsenstalling. Aan de noordzijde van de nieuwe woningen wordt om de 4 à 5 huizen een parkeerzone voor auto's voorzien. Aan de westelijke zijde is slechts één parkeerzone ingericht voor drie wagens. Aan de overkant van de Begoniastraat zullen de bestaande huizen plaats maken voor een nieuwe wegenis en groenzone. Er zullen vier eengezinswoningen worden gebouwd aan de Breendonkstraat, elk voorzien van een tuinzone. De ingang van deze woningen zal zich langs de Platts bevinden. Aan de zuidoostelijke zijde worden ook hier parkeerplaatsen voorzien, goed voor vier wagens. Op de locatie aan de Constant Broeckmeyerstraat worden dan weer 12 eengezinswoningen gebouwd en een appartementsgebouw aan de westelijke zijde. In het appartement zal plaats zijn voor 6 wooneenheden, twee op elk verdiep. Naast het appartementsgebouw wordt een parkeerzone voor 12 wagens voorzien en een grote fietsenstalling. Ook midden tussen de eengezinswoningen wordt een parkeerplaats voorzien, voor zes auto's. Aan de Schuttersstraat worden drie appartementsgebouwen opgericht. Het meest zuidelijke gebouw heeft 6 woonunits. Op de gelijkvloers zijn hier twee appartementen en drie grote fietsenstallingen, waar 84 fietsen geplaatst kunnen worden. Hier is tevens de inrit naar de ondergrondse parking. De parking verbindt het zuidelijke en noordelijke gebouw en heeft 24 autostaanplaatsen en 28 bergingen. Het meest noordelijke gebouw heeft plaats voor 10 woonunits, gespreid over vier verdiepingen. Drie op het gelijkvloers en eerste verdieping en twee op de tweede en derde verdieping. Het meest westelijk gelegen appartement telt 8 woonunits. Drie op het gelijkvloers en eerste verdieping en twee op de

tweede verdieping. Behalve de appartementsgebouwen aan de Schuttersstraat en Wipstraat die een ondergrondse parking hebben, hebben geen van deze woningen een kelder.

De kans is groot dat mogelijke archeologische sites die binnen de locaties vallen reeds verstoord werden door de bouw van de huidige woningen. Deze hebben een kelder of een fundering tussen de 1.5-1.7 m diep. Enkel de locatie aan de Schuttersstraat en drie bouwzones aan de Ringlaan zouden nog archeologische waarden kunnen bevatten. De verstoorde zones worden weergegeven op Figuur 1.

Op basis van bovenstaande gegevens is er een hoge archeologische verwachting toe te schrijven voor sites uit de ijzertijd. De verwachting voor sites uit de Romeinse periode en middeleeuwen (vroeg, volle en late middeleeuwen) is eerder matig. Er is een lage verwachting voor eventuele archeologische sites uit de recentere perioden.

Figuur 1: Plangebied op orthofoto met weergave van versoorde zones

2.3 Keuze vervolgonderzoek

2.3.1 Onderzoek zonder ingreep in de bodem

GEOFYSISCH ONDERZOEK

Het is niet nuttig om geofysisch onderzoek toe te passen binnen het plangebied. Geofysisch onderzoek spoort anomalieën in de bodem op. Doordat de te verwachten archeologische resten bestaan uit grondsporen of vondsten zullen de resultaten van een geofysisch onderzoek niet afdoende zijn om eventuele sites op te sporen of te interpreteren.

Het is mogelijk dit onderzoek uit te voeren binnen het terrein.

Geofysisch onderzoek is niet schadelijk voor het bodemarchief binnen het plangebied.

Een kosten-batenanalyse toont aan dat het niet noodzakelijk is om geofysisch onderzoek uit te voeren in het plangebied. Doordat de te verwachten archeologische resten bestaan uit grondsporen of vondsten zullen de resultaten van een geofysisch onderzoek niet afdoende zijn om eventuele sites op te sporen of te interpreteren. Om eventuele resultaten te verifiëren zal een vooronderzoek met ingreep in de bodem steeds noodzakelijk zijn.

VELDKARTERING

Het is niet nuttig een veldkartering uit te voeren binnen het plangebied. De resultaten van de veldkartering kunnen geen sluitend antwoord bieden op de aanwezigheid van intacte archeologische vindplaatsen. In se zijn alle archeologische vindplaatsen die aan de oppervlakte terug te vinden zijn reeds (gedeeltelijk) verstoord.

Het is mogelijk om deze methode toe te passen op het terrein.

Een veldkartering is niet schadelijk voor het bodemarchief binnen het plangebied.

Een kosten-batenanalyse toont aan dat de resultaten uit een veldkartering niet garant staan voor een goede bewaring van een archeologische site. Om eventuele resultaten te verifiëren zal een vooronderzoek met ingreep in de bodem steeds noodzakelijk zijn.

LANDSCHAPPELIJK BODEMONDERZOEK

Het is nuttig een landschappelijk bodemonderzoek uit te voeren binnen het plangebied. Een landschappelijk booronderzoek is een toetsing van de gegevens omtrent de bodemopbouw zoals beschreven op de bodemkaart van Vlaanderen. Een bodemonderzoek laat ook toe om uitspraken over bodembewaring, verstoringen en diepte van een eventueel archeologisch vlak te doen.

Het is niet mogelijk om deze methode toe te passen op het terrein. Een landschappelijk bodemonderzoek kan pas uitgevoerd worden van zodra duidelijkheid is of de omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen bekomen wordt.

Een landschappelijk bodemonderzoek is niet schadelijk voor het bodemarchief binnen het plangebied.

Een kosten-batenanalyse toont aan dat een landschappelijk bodemonderzoek noodzakelijk is. Een dergelijk onderzoek is de beste en goedkoopste manier om gegevens te verkrijgen over de bodemopbouw, bodembewaring en eventuele aanwezigheid van een paleobodem. Op basis van de bodemkundige gegevens verkregen uit het landschappelijke bodemonderzoek dient beslist te worden welke overige vervolgonderzoeken noodzakelijk zijn.

2.3.2 Onderzoek met ingreep in de bodem

VERKENNEND OF WAARDEREND ARCHEOLOGISCH BOORONDERZOEK, PROEFPUTTEN ONDERZOEK IN FUNCTIE VAN ARTEFACTENSITES

Het is nuttig een verkennend of waarderend archeologisch booronderzoek en een proefputten onderzoek in functie van artefactensites uit te voeren, indien uit de landschappelijke boringen blijkt dat er een paleobodem bewaard is binnen het plangebied. Wanneer er een paleobodem bewaard is, is de kans op het aantreffen van een in situ bewaarde steentijdvindplaats groot.

Het is niet mogelijk om deze methode toe te passen op het terrein. Een verkennend of waarderend archeologisch booronderzoek en een proefputten onderzoek in functie van artefactensites kan pas uitgevoerd worden van zodra de landschappelijke boringen uitgevoerd zijn én uit de resultaten hiervan blijkt dat er een intacte paleobodem bewaard is.

Een verkennend of waarderend archeologisch booronderzoek en een proefputten onderzoek in functie van artefactensites booronderzoek is niet schadelijk voor het bodemarchief binnen het plangebied.

Een kosten-batenanalyse toont aan dat een verkennend of waarderend archeologisch booronderzoek en een proefputten onderzoek in functie van artefactensites noodzakelijk is indien blijkt dat er een paleobodem bewaard is.

PROEFSLEUVENONDERZOEK

Het is nuttig een proefsleuvenonderzoek uit te voeren. Een proefsleuvenonderzoek is bij uitstek de manier op sporensites op te sporen. Voordat een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd kan worden, dient er zekerheid te zijn omtrent de aanwezigheid van eventuele artefactensites uit de steentijd. Indien er artefactensites aanwezig zijn, dienen deze eerst onderzocht te worden alvorens een sleuvenonderzoek uitgevoerd kan worden.

Het is niet mogelijk om deze methode toe te passen op het terrein. Een proefsleuvenonderzoek kan pas uitgevoerd worden van zodra de er geen artefactensites uit de steentijd meer aanwezig zijn.

Een proefsleuvenonderzoek is schadelijk voor het bodemarchief binnen het plangebied. Het is echter wel de enige methode om sporensites op te sporen en te waarderen.

Een kosten-batenanalyse toont aan dat een proefsleuvenonderzoek noodzakelijk is om aan te tonen of er al dan niet sporensites aanwezig zijn binnen de contouren van het plangebied.

Op basis van de uitgevoerde bureaustudie wordt door J. Verrijckt Bvba na afloop van het landschappelijk bodemonderzoek in de vorm van boringen en de eventuele archeologische boringen een vooronderzoek met ingreep in de bodem door middel van proefsleuven geadviseerd.

De mogelijke te volgen trajecten, gebaseerd op de resultaten van het landschappelijk bodemonderzoek, worden hieronder beschreven in het programma van maatregelen.

3 Programma van maatregelen

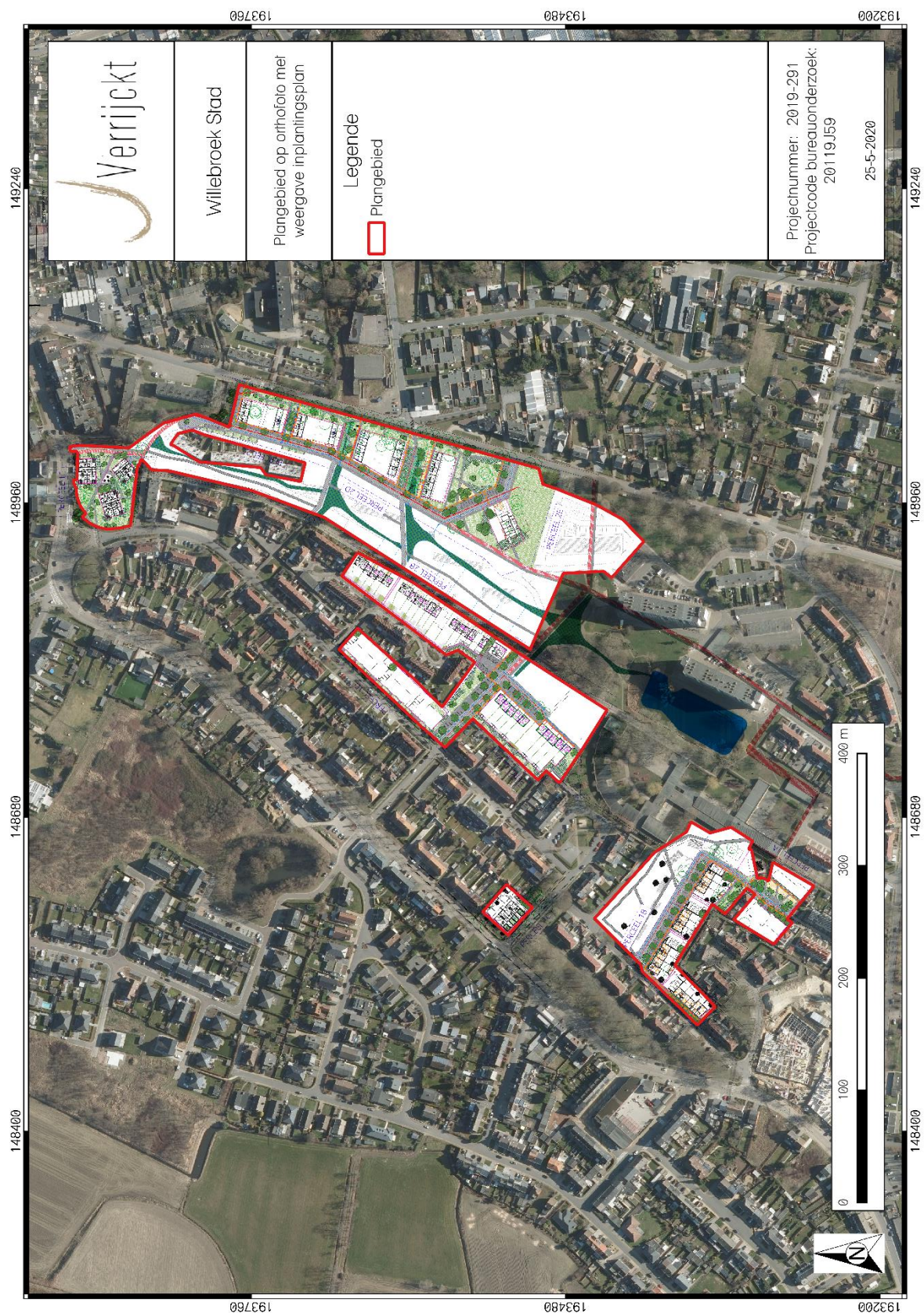
Uit bovenstaande gegevens adviseert J. Verrijckt Bvba een vervolgonderzoek in de vorm van een landschappelijk booronderzoek.

Voor aanvang van het vooronderzoek dienen de aanwezige gebouwen en verhardingen bovengronds verwijderd te worden.

In totaal dient 21.578 m² onderzocht te worden. Het gaat hier om de locatie aan de Schuttersstraat, Ringlaan, Doelstraat, Wipstraat en Begoniastraat. Belangrijk hierbij is, is dat door de omvang van het project de werken gefaseerd zullen verlopen. De exacte opsplitsing van de fases zijn in dit stadium van de werken nog niet gekend en zullen dus achteraf ingedeeld worden.

Afhankelijk van de resultaten uit dit landschappelijk booronderzoek zijn volgende vervolgtrajecten mogelijk:

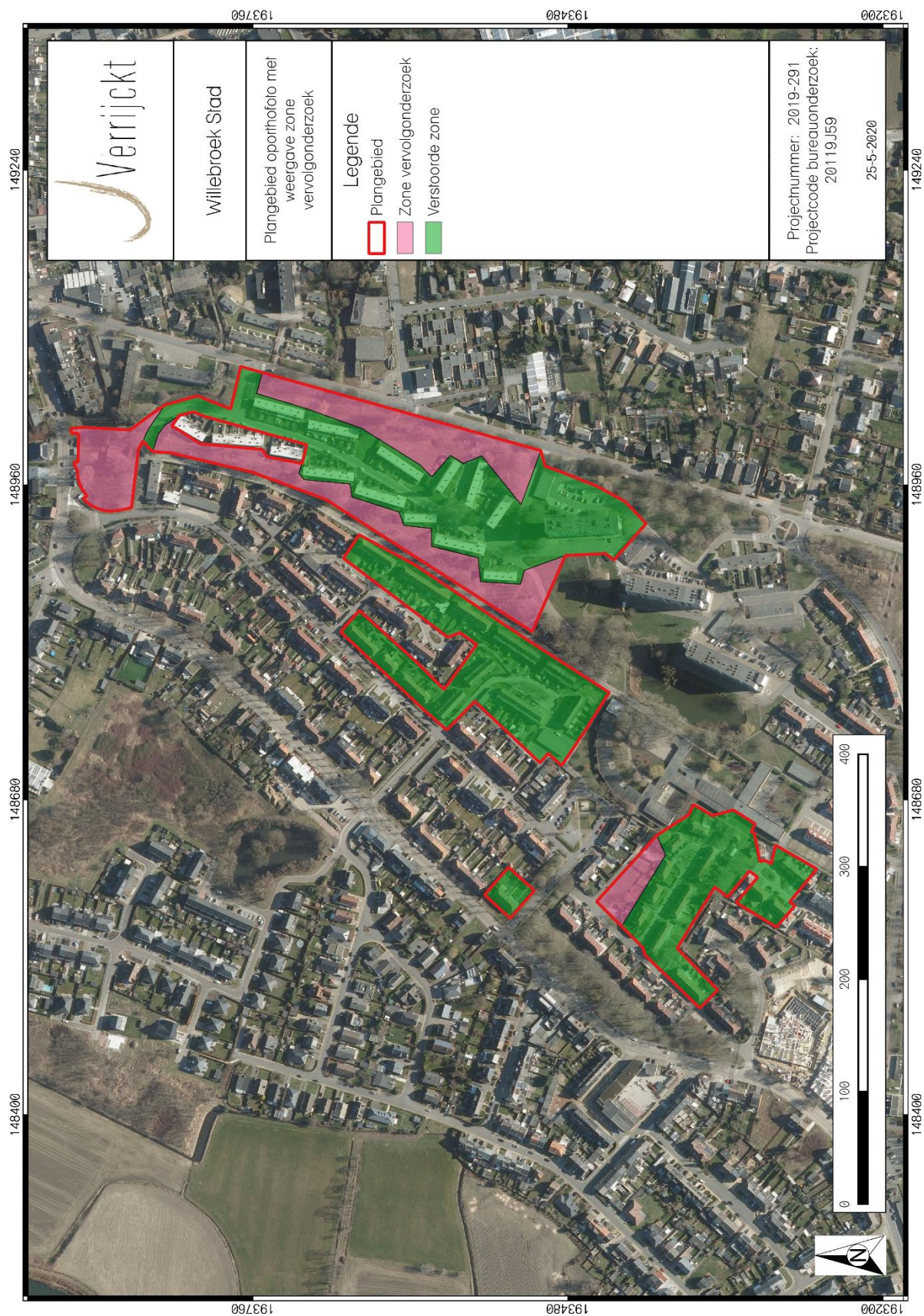
- Intacte bodem:
 - o Indien er geen bewaarde B-horizont en/of E-horizont of begraven paleobodem aanwezig is, is er geen verwachting voor goed bewaarde steentijdsites: proefsleuven
 - o Indien er een goed bewaarde B-horizont en/of E-horizont of begraven paleobodem aanwezig is, is er een verwachting voor goed bewaarde steentijdsites: archeologische boringen (verkennend, eventueel waarderend), proefputtenonderzoek, gevolgd door proefsleuvenonderzoek (m.u.v. zones die op basis van de resultaten van het booronderzoek door middel van een opgraving onderzocht moeten worden)
- Zwaar verstoorde bodem door recente bodemingrepen, hierbij is de C-horizont diepgaand vergraven:
 - o Zware verstoring over het volledige plangebied: geen verder onderzoek
 - o Gedeeltelijk verstoord plangebied: beperkt verder onderzoek in niet verstoorde delen.

Figuur 2: Plangebied met weergave van toekomstige inplanting aan de Ringlaan³ op orthofoto⁴

³ Plan aangebracht door initiatiefnemer.

⁴ AGIV 2018e

Figuur 3: Plangebied op orthofoto met weergave zone vervolgonderzoek

3.1 Vraagstelling en onderzoeksdoelen

Het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem in de vorm van landschappelijke boringen, heeft tot doel de aardkundige opbouw te leren kennen. Hierbij dient de gaafheid van de bodem en eventuele aanwezigheid van verstoringen in kaart gebracht te worden. Het eventuele vooronderzoek mét ingreep in de bodem heeft tot doel om archeologische sites op te sporen, hun bewaringstoestand en eventuele bedreiging te evalueren.

Het uit te voeren onderzoek dient in uitgesteld traject uitgevoerd te worden, aangezien de onderzoeken pas mogelijk zijn na het bekomen van de omgevingsvergunning.

Dit houdt allereerst in dat het aanvullend vooronderzoek zonder ingreep in de bodem door middel van landschappelijke boringen op een later tijdstip uitgevoerd dient te worden.

Bij het verder archeologisch onderzoek dienen volgende onderzoeksvragen beantwoord te worden:

Bodem en paleolandschap

- Welke bodemhorizonten worden in de boringen of profielen aangetroffen en wat is de genese ervan? Welke zijn de bodemprocessen die hiermee geassocieerd worden?
- Wat is de relatie tussen deze bodemhorizonten en het omliggende landschap?
- Vertegenwoordigen deze horizonten relevante archeologische niveaus?
- Indien deze horizonten relevante archeologische niveaus omvatten:
- Wat is de aard van dit niveau?
- Heeft dit niveau een duidelijke begrenzing?
- Kan dit niveau gedateerd worden?
- Zijn er aanwijzingen dat dit niveau geassocieerd kan worden met een archeologische site?
- Wat is de bewaringstoestand van dit niveau?
- Wat is de impact van de geplande graafwerken op dit niveau?

Sites uit de steentijden en vuursteenconcentraties

- Zijn er steentijdartefacten aanwezig?
- Is er een clustering in de steentijdartefacten aan te wijzen?
- Wat zijn de grenzen van de ruimtelijke spreiding(en) van de steentijdartefacten?
- Wat is de datering van de artefacten?

Sporenbestand

- Zijn er sporen aanwezig? Wat is de aard en de datering van de sporen?

- Hoe is de bewaringstoestand van de sporen?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?
- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?
- Wat is de relatie tussen de bodem, de archeologische sporen en de landschappelijke context?
- Kunnen archeologische vindplaatsen in tijd, ruimte en functie afgebakend worden (incl. de argumentatie)? Is er een relatie met omliggende vindplaatsen?
- Wat is de vastgestelde en verwachte bewaringstoestand van elke archeologische vindplaats?
- Wat is de waarde van elke vastgestelde archeologische vindplaats?

Impact geplande bodemingrepen

- Wat is de potentiële impact van de geplande ruimtelijke ontwikkeling op de waardevolle - archeologische vindplaatsen?
- Voor waardevolle archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling: hoe kan deze bedreiging weggenomen of verminderd worden (maatregelen behoud in situ)?

Motivatie en bepalingen mogelijk verder archeologisch onderzoek

- Voor waardevolle archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling en die niet in situ bewaard kunnen blijven:
- Wat is de ruimtelijke afbakening (in drie dimensies) van de zones voor vervolgonderzoek?
- Welke aspecten verdienen bijzondere aandacht, zowel vanuit methodologie als aanpak voor het vervolgonderzoek?
- Welke vraagstellingen zijn voor vervolgonderzoek relevant?
- Zijn er voor de beantwoording van deze vraagstellingen natuurwetenschappelijke onderzoeken nodig? Zo ja, welke type staalnames zijn hiervoor noodzakelijk en in welke hoeveelheid?
- Wat is de financiële impact van eventueel vervolgonderzoek?

Het onderzoeksdoel is bereikt wanneer op basis van het vooronderzoek met ingreep in de bodem een uitspraak kan worden gedaan over de aard, omvang en bewaringstoestand van de archeologische waarden in het plangebied. Hieraan dient een advies gekoppeld te worden voor vrijgave van het terrein, een opgraving of behoud in situ.

3.2 Onderzoekstechnieken landschappelijk bodemonderzoek

3.2.1 Algemene bepalingen

Landschappelijk booronderzoek is een kartering van het terrein waarbij de bodemopbouw en bodembewaring bestudeerd worden.

De algemene bepalingen van een landschappelijk bodemonderzoek, zoals vastgesteld in de Code van Goede Praktijk zijn hier van toepassing:

1° boor:

Manuele boringen worden uitgevoerd met een gutsboor of een Edelmanboor. Gutsboren hebben een minimale diameter van 3 centimeter, Edelmanboren een minimale diameter van 7 centimeter. Indien het gebruik van gutsboren of Edelmanboren niet mogelijk is door de samenstelling van de ondergrond, worden boren gebruikt die aangepast zijn aan deze ondergrond. De gehanteerde boor laat steeds toe om een natuurgetrouwe doorsnede te bekomen van de aanwezige aardkundige eenheden. Voor het bekomen van natuurwetenschappelijke stalen worden aangepaste boren aangewend. Bij het gebruik van mechanische boringen wordt een techniek gehanteerd die toelaat om stalen op te boren die van dezelfde kwaliteit zijn als de kwaliteit die in normale omstandigheden bereikt zou worden met een handmatige boring.

2° grid en lokalisering:

De keuze van het grid en de resolutie gebeurt in functie van de te verwachten complexiteit van het landschap, is gebaseerd op de resultaten van het bureauonderzoek en wordt beschreven en gemotiveerd in de rapportering. Indien afgeweken wordt van het initiële opzet op basis van de bekomen inzichten tijdens de uitvoering van het onderzoek, wordt dit eveneens beschreven en verantwoord in de rapportering. Het grid is steeds van die aard dat het toelaat om voldoende gefundeerde uitspraken te doen over het geheel van het onderzochte gebied, eventueel in combinatie met landschappelijke profielputten. De lokalisering van de boorpunten gebeurt met xyz-coördinaten (planimetrie in Lambertcoördinaten (EPSG:31370), altimetrie ten opzichte van de Tweede Algemene Waterpassing). Indien een vast grid gehanteerd wordt, worden de coördinaten bepaald met een nauwkeurigheidsgraad van minimaal 1 centimeter. Indien geen vast grid gehanteerd wordt, volstaat een nauwkeurigheidsgraad van 1 meter.

3° boordiepte:

Er wordt geboord totdat het boorprofiel alle aardkundige eenheden omvat waarin archeologische sites in stratigrafisch primaire positie kunnen voorkomen die relevant zijn voor de vraagstellingen van het onderzoek.

4° boorbeschrijving:

Alle boringen worden in het veld beschreven. Deze beschrijving bevat minstens de gegevens zoals opgenomen in de boorlijst (zie hoofdstuk 6.11.8). Een selectie van representatieve boorprofielen

wordt open gelegd en tegen een egale en neutrale achtergrond in detail gefotografeerd, waarbij de stratigrafische volgorde wordt aangehouden, en de dikte van elke aardkundige eenheid overeenstemt met de dikte zoals ze opgeboord werd, met aanduiding van boven- en onderzijde.

5° verwerking en interpretatie:

De boorgegevens worden verwerkt in de boorlijst en daaraan gekoppelde plannen. De boorprofielen worden geanalyseerd en geïnterpreteerd naar zinvolle aardkundige eenheden. Voor elke aardkundige eenheid wordt een beschrijving geboden en voor elk boorprofiel wordt de ontstaansgeschiedenis gereconstrueerd. Op basis van de waargenomen variatie in aardkundige opbouw worden alle boorlocaties toegewezen tot een beperkt aantal typeprofielen die representatief zijn voor de onderscheiden variaties in aardkundige opbouw of bodemontwikkeling en –conservatie. Er wordt een overzichtsplan aangemaakt waarop deze variatie is aangeduid, evenals terreindoorsneden daarvan. Er wordt een digitaal terreinmodel gemaakt van de relevante aardkundige eenheden.

3.2.2 Specifieke methodologie

In totaal dient 21.578 m² onderzocht te worden. Het gaat hier om de locatie aan de Schuttersstraat, Ringlaan, Doelstraat, Wipstraat en Begoniastraat. Belangrijk hierbij is, is dat door de omvang van het project de werken gefaseerd zullen verlopen. De exacte opsplitsing van de fases zijn in dit stadium van de werken nog niet gekend en zullen dus achteraf ingedeeld worden. Elke fase wordt hierbij als apart onderzoek aanschouwd en wordt als dusdanig gerapporteerd en akte van genomen door Onroerend Erfgoed.

Binnen het plangebied worden de boringen geplaatst in een verspringend driehoeksgrid van 30 x 20 m. Concreet betekend dit dat er binnen het plangebied 39 boringen geplaatst worden. Mocht ter plaatse blijken dat deze vooropgestelde boorpunten onuitvoerbaar of ontoegankelijk zijn kan de veldwerkleider ter plaatse evalueren en herlokalisieren. Het verplaatste boorpunt wordt in dat geval opnieuw ingemeten en aangeduid op de kaart.

Figuur 4: Inplanting landschappelijke boringen

3.2.3 *Potentieel vervolgtraject*

Afhankelijk van de resultaten uit dit landschappelijk booronderzoek zijn volgende vervolgtrajecten mogelijk:

- Intacte bodem:
 - o Indien er geen bewaarde B-horizont en/of E-horizont of begraven paleobodem aanwezig is, is er geen verwachting voor goed bewaarde steentijdsites: proefsleuven
 - o Indien er een goed bewaarde B-horizont en/of E-horizont of begraven paleobodem aanwezig is, is er een verwachting voor goed bewaarde steentijdsites: archeologische boringen (verkennend, eventueel waarderend), proefputtenonderzoek, gevolgd door proefsleuvenonderzoek (m.u.v. zones die op basis van de resultaten van het booronderzoek door middel van een opgraving onderzocht moeten worden)
- Zwaar verstoorde bodem door recente bodemingrepen, hierbij is de C-horizont diepgaand vergraven:
 - o Zware verstoring over het volledige plangebied: geen verder onderzoek
 - o Gedeeltelijk verstoord plangebied: beperkt verder onderzoek in niet verstoorde delen.

3.3 Onderzoekstechnieken archeologisch booronderzoek

3.3.1 *Algemene bepalingen*

Archeologisch booronderzoek heeft tot doel het opsporen van steentijdvindplaatsen. Dergelijke vindplaatsen kenmerken zich voornamelijk door een verspreiding van losse vondsten. Bij een archeologisch booronderzoek wordt de bodem op een systematische wijze bemonsterd waardoor eventuele verspreidingen van vondsten in kaart worden gebracht.

Een verkennend archeologisch booronderzoek is een evaluatie van een terrein waar een goede bodembewaring werd aangetroffen. Indien hieruit blijkt dat er steentijdvindplaatsen aanwezig zijn, dient een waarderend archeologisch booronderzoek uitgevoerd te worden, waarbij de aangetroffen site verder geëvalueerd en afgebakend wordt.

De algemene bepalingen van een archeologisch booronderzoek, zoals vastgesteld in de Code van Goede Praktijk zijn hier van toepassing.

3.3.2 *Specifieke methodologie*

Het archeologische booronderzoek kent twee onderzoeksfases. In de eerste fase worden verkennende archeologische boringen geplaatst. Deze boringen worden geplaatst op locaties waar een bewaarde paleobodem aanwezig is en dus een verwachting voor intacte steentijdsites is. De boringen worden geplaatst in een verspringend driehoeksgrid met een afstand van 10 m tussen de raaien en 12 meter tussen de boringen in een raai. De tweede fase betreft een waarderend booronderzoek. Dit booronderzoek wordt uitgevoerd in de zones waar tijdens het verkennende booronderzoek positieve waarden voor artefacten uit de vroege prehistorie (steentijd) werden

aangetroffen. De waarderende boringen dienen geplaatst te worden rondom elke verkennende archeologische boring waarin één of meerdere artefacten uit de steentijd, en van duidelijke menselijke oorsprong, zijn aangetroffen. Op deze locaties worden extra boringen geplaatst in een verspringend driehoeksgrid van 5 m tussen de raaien en 6 m tussen de boringen in een raai.

3.3.3 *Potentieel vervolgtraject*

Afhankelijk van de resultaten uit het waarderende archeologische booronderzoek zijn volgende vervolgttrajecten mogelijk:

- Archeologische indicatoren uit de steentijd aangetroffen én goede bodembewaring⁵:
 - o Proefputtenonderzoek in functie van een prehistorische artefactensite
 - o gevolgd door proefsleuvenonderzoek
- Geen archeologische indicatoren uit de steentijd aangetroffen:
 - o Proefsleuvenonderzoek

3.4 Onderzoekstechnieken proefputtenonderzoek in functie van een prehistorische artefactensite

3.4.1 *Algemene bepalingen*

Een proefputtenonderzoek in functie van prehistorische artefacten sites heeft tot doel om de locatie van lithische artefacten, aangetroffen bij het waarderende booronderzoek, te beoordelen. Er dient verder onderzoek door middel van een proefputtenonderzoek uitgevoerd te worden indien er sprake is van vindplaatsen waar minstens één of meerdere artefacten uit de steentijd, en van duidelijke menselijke oorsprong, zijn aangetroffen tijdens het waarderende archeologische booronderzoek. Indien rondom de zones waar artefacten zijn aangetroffen, andere indicatoren van menselijke oorsprong aanwezig zijn (bijvoorbeeld handgevormd aardewerk, verkoold graan, verkoolde hazelnootdoppen, verbrand bot, houtskool ...) dient deze zone eveneens verder onderzocht te worden. Indien dergelijke indicatoren (bijvoorbeeld handgevormd aardewerk, verkoold graan, verkoolde hazelnootdoppen, verbrand bot, houtskool ...) enkel geïsoleerd voorkomen zonder artefacten uit de steentijd (bijvoorbeeld vuursteen en kwartsiet artefacten ...) in de directe omgeving, kunnen deze vindplaatsen onderzocht worden door middel van een proefsleuvenonderzoek.

Het proefputtenonderzoek heeft tot doel gegevens te verzamelen betreffende de densiteit, afbakening, stratigrafie en bewaringstoestand van de site. Hierbij worden de concentraties met steentijdartefacten nauwkeuriger bekeken en dient de omvang, aard en datering van deze concentraties duidelijk te

⁵ Er dient verder onderzoek door middel van een waarderende archeologische boringen, uitgevoerd te worden indien er sprake is van vindplaatsen waar minstens één of meerdere artefacten uit de steentijd, en van duidelijke menselijke oorsprong, zijn aangetroffen. Indien rondom de zones waar artefacten zijn aangetroffen, andere indicatoren van menselijke oorsprong aanwezig zijn (bijvoorbeeld handgevormd aardewerk, verkoold graan, verkoolde hazelnootdoppen, verbrand bot, houtskool ...) dient deze zone eveneens verder onderzocht te worden. Indien dergelijke indicatoren (bijvoorbeeld handgevormd aardewerk, verkoold graan, verkoolde hazelnootdoppen, verbrand bot, houtskool ...) enkel geïsoleerd voorkomen zonder artefacten uit de steentijd (bijvoorbeeld vuursteen en kwartsiet artefacten ...) in de aangrenzende archeologische boringen, kunnen deze vindplaatsen onderzocht worden door middel van een proefsleuvenonderzoek.

worden. Tevens dient uit het proefputten onderzoek duidelijk te blijken of verder onderzoek naar een reële kenniswinst in houd.

3.4.2 Specifieke methodologie

Er worden één of meerdere kleine proefputten van 1 m² onderzocht, zoals omschreven in de parameters van de CGP.⁶ De proefputten worden opgedeeld in vier zones, zogenaamde zeefvakken, van 0,5 x 0,5 m.⁷ Afhankelijk van de situatie ter plaatse en zoals aangetroffen bij de waarderende boringen, kan beslist worden of de ploeglaag eveneens onderzocht dient te worden en uitgezeefd dient te worden. De zeefvakken worden per 10 cm verdiept tot in het steriele zand (d.w.z. Zand waarin geen artefacten meer aanwezig zijn). Alle te onderzoeken niveaus worden handmatig ingezameld en gezeefd per eenheid of stratigrafische context. Eventuele sporen worden ingetekend, geregistreerd en apart ingezameld en gezeefd. Alle ingezamelde eenheden worden nat gezeefd op een maaswijdte van 2 mm.⁸ Per proefput wordt minimaal één profiel geregistreerd en wordt minimaal één monster verzameld voor het onderzoek naar macroresten en eventuele andere menselijke indicatoren anders dan vuursteen artefacten.

De specifieke methodologie en de technische bepalingen van het proefputten onderzoek wordt, conform de CGP, opgemaakt nadat de resultaten van het waarderend booronderzoek gekend zijn (CGP v.2 Hoofdstuk 8.7).

3.5 Onderzoekstechnieken proefsleuven

3.5.1 Algemene bepalingen

Een proefsleuvenonderzoek is bij uitstek de methode om archeologische sporensites te onderzoeken. Hierbij worden transecten doorheen het landschap aangelegd tot op het eerste relevante archeologische niveau.

De algemene bepalingen van een proefsleuvenonderzoek, zoals vastgesteld in de Code van Goede Praktijk zijn hier van toepassing.

De sleuven dienen ingeplant te worden volgens de helling van het terrein. Op deze manier maken de sleuven een transect op het landschap.

Algemeen worden proefsleuven aangelegd door middel van parallelle sleuven met een tussenafstand van maximum 15 meter. De sleuven dienen tussen 1,80 m en 2 m breed te zijn. De ideale dekkinggraad van de sleuven ligt tussen 10 en 15% van het plangebied. Statistisch onderzoek en simulaties van sleuven op verschillende soorten vindplaatsen met diverse omvang hebben aangetoond dat met een dichtheid van 10% ongeveer 95% van alle vindplaatsen met een minimum omvang van 5 m in diameter worden opgespoord. Hierbij geldt dat de kans dat lineaire structuren worden gemist groter is indien sleuven parallel in dezelfde richting worden gelegd. Om de

⁶ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016

⁷ Doordat er reeds gewerkt wordt met zeefvakken van 0,5 x 0,5 m, kunnen de resultaten van dit vooronderzoek geïntegreerd worden in de resultaten van het eventuele vervolgonderzoek.

⁸ Indien de sedimenten niet toelaten om gezeefd te worden op een maaswijdte van 2 mm kan de maaswijdte vergroot worden tot maximaal 6 mm. Indien het sediment alsnog niet toelaat om gezeefd te worden, kan besloten worden om de sedimenten te snijden op zoek naar eventuele artefacten.

Irefkans op dergelijke structuren te vergroten, dienen dwarsseuven en/of kijkvensters te worden aangelegd.⁹

Volgens de Code Goede Praktijk dient de dekking van een proefsleuvenonderzoek 10% van het gehele terrein te bedragen. Dit dient aangevuld te worden met kijkvensters tot er een dekking van 12,5 %.

3.5.2 Specifieke methodologie

In totaal dient 21.578 m² onderzocht te worden. Het gaat hier om de locatie aan de Schuttersstraat, Ringlaan, Doelstraat, Wipstraat en Begoniastraat. Belangrijk hierbij is, is dat door de omvang van het project de werken gefaseerd zullen verlopen. De exacte opsplitsing van de fases zijn in dit stadium van de werken nog niet gekend en zullen dus achteraf ingedeeld worden. Elke fase wordt hierbij als apart onderzoek aanschouwd en wordt als dusdanig gerapporteerd en akte van genomen door Onroerend Erfgoed.

Binnen het plangebied worden 17 proefsleuven aangelegd met een noordwest-zuidoost oriëntatie. Op deze manier wordt er 1220 meter proefsleuven aangelegd wat overeen komt met 2440 m² onderzochte oppervlakte. Dit komt overeen met ca. 11,31 % van de totale oppervlakte.

De proefsleuven worden per fase aangevuld met kijkvensters met een dekking van 2,5% van de totale te onderzoeken oppervlakte. Deze kijkvensters worden dusdanig aangelegd dat een duidelijk beeld verkregen wordt omtrent de aan- of afwezigheid, bewaring en aard van eventuele archeologische sites.

De aanleg van deze sleuven gebeurt met een graafmachine met een niet-getande graafbak van 1,80 m tot 2 m breed. Het eerste vlak wordt aangelegd op een eerste leesbaar archeologisch niveau. Indien er meerdere archeologische niveaus aanwezig zijn, wordt elk niveau apart geregistreerd en gewaardeerd.

Een selectie van de sporen wordt gecoupeerd, zodat een beantwoording van de onderzoeksvragen mogelijk is. In diepe sporen zoals waterputten en waterkuilen wordt een boring geplaatst om een evaluatie van de bewaringstoestand en type van spoor mogelijk te maken. Per sleuf wordt machinaal een profielput aangelegd. Deze profielputten worden door een aardkundige beschreven conform de code goede praktijk.

Alle sporen worden onderzocht door middel van een metaaldetector. Hierbij wordt geregistreerd welke sporen een signaal geven. Eventuele vondsten die zich aan de oppervlakte bevinden of aan het licht komen tijdens het couperen worden ingezameld.

De aanwezigheid van een prehistorische site is weinig waarschijnlijk maar kan nooit worden uitgesloten. Hierdoor dient tijdens de graafwerken aandacht te worden geschonken aan eventuele concentraties van lithische artefacten. Indien er lithische artefacten worden aangetroffen, moet er een inschatting worden gemaakt of het om verspreide, losse vondsten gaat of om concentraties van lithisch materiaal. Steentijd artefacten worden individueel ingemeten, ingezameld en bestudeert door een specialist.

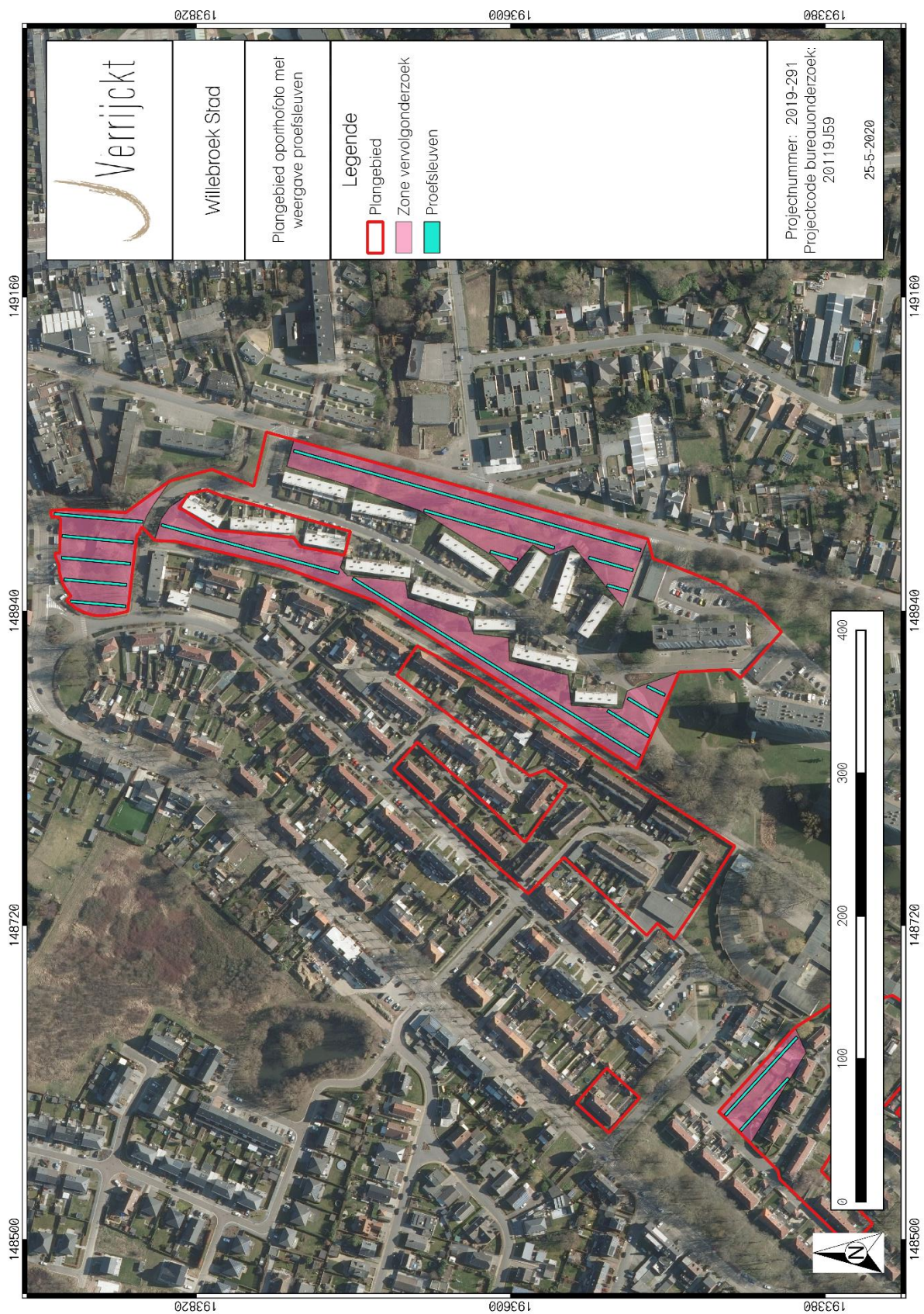
Na afloop van het proefsleuvenonderzoek worden alle aangelegde sleuven en kijkvensters gedicht. Hierbij mag de graafmachine niet over de aangelegde vlakken rijden. Kwetsbare sporen

⁹ BORSBOOM & VERHAGEN 2012, 22-33

(bijvoorbeeld graven) worden afgedekt door een doek of plastic en worden op een hoger liggend niveau gemarkeerd (bijvoorbeeld door een houten paaltje). Hierdoor kunnen deze sporen bij een eventueel vervolgonderzoek snel opgespoord worden en gevrijwaard worden van eventuele verstoringen.

De veldwerkleider moet voldoen aan de voorwaarden zoals gesteld in de Code Goede Praktijk. Tevens dient de veldwerkleider te beschikken over 150 dagen veldwerkervaring op stedelijke sites.

Het onderzoek is succesvol wanneer een gefundeerde uitspraak kan worden gedaan over de aanwezigheid, de aard en omvang van een archeologische site.

Figuur 5: Sleuvenplan

3.6 Voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk

Er worden geen afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk voorzien. Moesten er tijdens de uitvoering van het vooronderzoek met ingreep in de bodem redenen zijn waarom wel wordt afgeweken van de bepalingen in de code, dan worden deze gemotiveerd in het verslag van resultaten.

4 Lijst met figuren

Figuur 1: Plangebied op orthofoto met weergave van verstoorde zones	6
Figuur 2: Plangebied met weergave van toekomstige inplanting aan de Ringlaan op orthofoto	11
Figuur 4: Plangebied op orthofot met weergave zone vervolgonderzoek	12
Figuur 5: Inplanting landschappelijke boringen	17
Figuur 6: Sleuvenplan	23

5 Bibliografie

BORSBOOM, A. & P. VERHAGEN, 2012. KNA Leidraad Inventariserend Veldonderzoek Deel:
Proefsleuvenonderzoek (IVO-P). SIKB